

HÅLØYGMINNE

— Skriftstyrar: Hans Eidnes —

Utgjeve av Hålogaland Historielag.

Hefte 3 1945.

Årspengar 5 kr.

26. Årg. 7. bind

Ballangen.

En gårds- og slektshistorie.

Av Magnus Røger.

Navnet på stedet har av folk i sin alminnelighet blitt satt i forbindelse med «Bal», mannen som etter sagnet skulde stå for driften av Balsgruven. Dette sagn, som sannsynligvis er av lappisk opprinnelse, kaller den av dem hatete driftsherren ved gruven og kopperbruket for Bal. Formodentlig er det ennå mange som tror dette, men sikkert er det at navnet Ballangen er eldre enn både Bål og Balsgruven. De som først har fortalt sagnet om de ville, ugudelige og drikkfeldige bergmenn har kalt deres onde leder for Bal etter stedet. De kjente vel ikke så nøie til navn og slikt på disse rare fremmede som kom og forstyrret freden på fjellet. Den onde mannen i Bal (Ballangen) var derimot lett å huske. Stedet nevnes ikke i Aslak Bolt's jordbok 1432—1448, men erke-stolen eiet Bagangersnese (Balsnes) og Aranese (Arnes) hvis grenser strakk seg på begge sider inn mot bunnen av Ballangsfjorden. Stedet nevnes heller ikke i Olav Engelbrektsen's jordbok ca. 1535. Heller ikke i skattemanntallet for 1521. I lensregnskapet for 1567 nevnes for første gang en oppsitter «Oluff y Ballangen». Og 59 år deretter, den 29. august 1626 ble kongelig privilegium meddelt lagmann Jørgen Henriksen Staur og hans svigersøn lagmann Manderup Pedersen Schønnebøl på drift av et kopperverk, den såkalte Balsgruve. Gruven var ennå i drift i kong Christian V.s tid (konge fra 1670 til 1699). I matrikkelen for 1667 står oppført

Storbalanger og Lillebalanger. Den første med en skyld av 1 v., som forøvrig ble nedsatt til 2 pd. da gården var ringe i alle dele. Den annen, Lillebalanger hadde en skyld av $\frac{1}{2}$ v. som ble forhøiet til 2 pd. da gården hadde utviklingsmuligheter. Begge gårder var småbruk å regne for med 3 kyr, hest og noen småfe. Driften i Balsgruven hadde således ikke hatt den ringeste innflytelse på selve stedet. Her var jord i overflod og godt om skog og fiskerike vatn, men dette synes ikke å ha fristet bergmennene til å slå seg ned for godt. Disse har sikkert vendt tilbake til de verk de var kommet fra. Heller ikke lengere oppe i marken fantes matrikkulerte bruk, men navnet Bruksjord forteller oss at kopperbruket har hatt et gårdsbruk der. Først i 1840—46 årene skyldsettes en rekke rydningsplasser i Ballangsmarken. Vi skal nu følge begge gårders historie frem til år 1900.

Stor-Ballangen.

I 1667 kalles gården Storbalanger og beboes av Laures Jensen og efter ham formentlig sønner Peder Larsen f. 1637, og derefter sønnsønnen Lars Pedersen f. 1685. Disse var nordmenn. Matrikkelen for 1746 viser at gården hadde en skyld av 1 v. og var «Kongens gods». Av matrikkelen for 1786 sees at gården beboes av Lars Andersen og Peder Guldbrandsen's enke som brukte 1 pd. 12 mk. hver. I 1801 beboes gården av 3 familier: 1. Før-nevnte gårdbruker Lars Andersen f. 1741, d. efter 1809, og som ikke hadde sønner. 2. gårdbruker Søren Bang Kielstrup f. 1763 og hustru Malena von Laugren. 3. inderst Einer Nilsen f. 1768. I 1807 byksler Johan og Ole Thorstensen 18 mk. hver. Disse var formodentlig brødre og var innvandret sydfra. Johan Thorstensen ble siden gift med en rik enke på Vidrek og flyttet dit. I 1818 byksler Nils Dinnessen og Lorentz Weding 1 pd. 12 mk. hver, men kort tid etter omkom begge under fiske på Lofoten. Der var da fritt for menn på gården og folk fra Lille-Ballangen måtte gjøre onnarbeidet. (Lorentz Weding, f. 1765, hette i et skifte i 1807 Lorentz Nedding). I 1834 byksler Christen Agersborg $\frac{1}{2}$ v. av gården. Resten brukes av

769 47664

76 96 00 50

Andreas Hermannsen, f. 1794, som senere måtte fraflytte gården og ta seg rydningsplass i Kalvåsen da staten solgte gården til Jonas Christoffersen for 80 spd. som således ble den første selveier der.

Christen Agersborg eller bare Christen Hveding som han ble kalt, var født på Liland i Ofoten 1791 av foreldre skipper og gjestgiver Petter Dass Agersborg, f. 1762, og hustru Ane Hveding f. 1763. Slekten var innvandret til Norge fra Jylland ca. 1664 med Nils Agersborg som var sogneprest til Surendal. Christen ble gift med Margrethe Tollesdatter som ifølge tradisjonen var datter av Tollef Johnsen, styrmann hos skip-Ole Knudsen Aas på Bjelgam. Tollef Johnsen omkom på Lilands havn under særlig mystiske omstendigheter. Det var mye snakk i bygda om dette den gang og meningen blant folk var at han var brakt av veien av en uvenn. Bygdesladeren hadde utpekt mannen og han måtte bære denne mistanken på seg til sin død. Margrethe ble etter farens død fosterbarn hos skipperenken Maren Hønnichen på Bjelgam. Christen Agersborg satt godt i det de første årene i Stor-Ballangen. Han fikk en forholdsvis stor arv etter sine rike foreldre på Liland. Foruten kontanter og løsøre fikk han part i 7 gårder i Ofoten som han etterhvert avhendet og istedet vedble å bo på sin bykslede gård i Stor-Ballangen. Men sykdom og uår armet han etter hvert ut så han ble en fattig mann. Det var i den tid uår både på land og sjø. Det ble hvad man kaller barkebrødstider og prisen på korn gikk svært opp. Vi har fra den tid ikke noe eksempel på kornprisen i forhold til andre verdier; men i 1835 solte Christen Agersborg sin del, 9 mk., av gården Stunes til sin bror for 1/2 td. korn. Med ham kom en ny slekt til Ballangen som fremdeles bor der uten å bruke slektsnavnet. Han hadde 5 barn som levde opp, derav 2 sønner. De kjøpte gården av staten for 120 rdlr. og den er fremdeles i slektens eie. Disse 5 barn var:

1. Tollevmine Agersborg. Gift med Carl Johan Heggelund. De ryddet seg gård på Kvamo ved Børsvatnet.

2. Ane Agersborg. Gift med Johan Christensen. De ryddet seg gård i Viken ved Børsvatnet.
3. Ole Agersborg. Gift med Hartvikke Davidsdatter, Lille-Ballangen. Han overtok halve farsgården. De hadde sønnene: Willatz Olsen som overtok farsgården Heimstad, Jens Olsen som ryddet gård på Utheim, og Christen Olsen som ble gårdbruker i Randalen.
4. Antonette Agersborg. Gift med sitt søskendebarn gårdbruker Henrik Agersborg på Tårstad.
5. Jørgen Agersborg. Gift med Aronie Olsdatter, Lille-Ballangen. Han overtok den annen halvdel av farsgården, som igjen ble overtatt av sønnerne Jens og Andreas. Gården ble siden overtatt av en tredje søn Oluf Jørgensen.

Matrikkelen for 1886 viser at gården bruktes av: Andreas Aronsen, Elias Danielsen's enke, Willatz Olsen, Jens og Andreas Jørgensønner, og Nils Hansen i Storvik og Johan Mentzen på Nybø. Men det har også bodd andre på gården. I 80 årene brukte Isak Bang en del av gården og bodde der. Han var fra Salten og drev om vinteren handel i Kanstadfjorden. Likeså brødrene Andreas og Bortol Aronsen fra Skårnes og Petter Angell som var fra Kabelvåg. Brødrene Aronsen var sønner av gårdbruker Aron Pedersen, Skårnes og hustru Ane Bendichta Blix Pedersdatter. Hun var på morsiden av slekten Aas. Aron Pedersen var søn av Peder Eriksen, født i Finnland 1710, d. i Ofoten 1799. I en trette mellom Andreas Aronsen og Petter Angell brukte sistnevnte kniv på Aronsen så han ble arbeidsufør i lang tid. Petter Angell ble derfor dømt til tukthus i et år og til å yte erstatning til Aronsen for tapt arbeidsfortjeneste og tapt Lofotfiske. Petter Angell klarte ikke å utrede denne sum og måtte la gården gå ved auksjon. Denne ble da kjøpt av Elias Danielsen og siden delt mellom hans to sønner Adolf Strøm og Carl Eliassen. Danielsen var på farsiden slektet fra Ofoten og på morsiden fra Bergen.

Litt om finn-gand.

Av. Magnus Røger

Man kan ennå finne gamle folk som forteller historier om finn-gand. Men det er i våre dager få som tror på gand, og gand-finnen er forlengst en person som hører historien til. Folk nå for tida regner slike ting for løierlige historier. Men en gang var det alt annet enn morsomme historier når gand-lappen truet, og når kua sprakk på båsen eller når marinen satt på kvelvet vinters dag. Når hesten ble halt så våronna ikké ble gjort. Da var det alvor, og da fikk gand-lappen stukket mangel godbit inn i koftbarmen for å være fin gutt. Ingen hadde i de dager lyst til å være uvenner med en troll-lapp, for hvem kunne vite hva en slik kar kunne finne på. Han hadde ord på seg for å være en farlig kar, og da så —. Som eksempel herpå fortelles her noen finn-gand-historier fra Ofoten:

En mann fra Ofoten var en mer enn almindelig heldig sildfisker. Han var notbas og bestandig svært heldig så han var blitt berømt viden om for sin dyktighet og sitt hell. Det gikk derfor meget godt i lang tid inntil der en dag kom en lapp (finn) rekende og bad om sild. Notbasen var i dårlig humør den dagen og sa nei til lappen. Lappen ble som ventende meget fornermet, for det var vanlig skikk den gang at alle som ba om sildkoking, fikk det. Han sa til notbasen: «Du skal vinne med sildfangsten herefter». Og slik gikk det også. Notbasen ble så uheldig at han måtte slutte som notbas. Om det nu var lappen som hadde gandet notbasen eller det var en rekke på hinannen følgende uhell som han ble utsatt

112600507017

112600507017

KRAUSENHAUSEN H. JOHANN-
11111

KRAUSENHAUSEN H. JOHANN-
11111

1991
1992

11111

010200		0873	3020012	640		-	700
PERSONENKRAFTWAGEN				1			
GESCHLOSSEN				2			
AUTOMOBIL-ELSNACH-APL				165R13			
WARTBURG 1.3				165R13			
SNE353200N9101835 3				175/70R13			
OTTO				175/70R13			
K43/5500				-			
1272				-			
-				-			
4220				5			
1645				1495			
900				1320			
KTA-BETRIEBSERLAUBNIS 104 ZIFF. 20-23: AUCH ANDERWEITIG ZULASSIGE REIF.* 30: INNENGERÄUSCH* ZIFF. 31: AUSSENGERÄUSCH* AHZVR. 910*				ZIFF. 650 80P 04.10.89			
				500 78 1			

for, skal være usagt, men sikkert er det at notbasen ble så uheldig at han ble like beryktet som han før var berømt.

I Ebfjord bodde en beryktet gand-finn som gikk under navnet «Vårset-Ommund». Det fortelles mange historier om ham, og her skal fortelles en. En mann som hette Lars Kristian og var fra Håkvik i Ofoten lå i Kjeøy og ventet på bør for å reise heim. Da kom Vårset-Ommund til ham og bad om brennevin. Men Lars Kristian sa nei og Vårset'n ble rasende på ham og sa: «Dette skal du få igjen». Om natta ble det god bør, og da det led mot morgen, tok Lars Kristian laus fra Kjeøy for en passende medvind. Da de var kommet et stykke inn på Ofotfjorden, begyndte vinden å øke til kuling, derefter til forrykende uvær så de måtte lense unda med en liten seillapp. Det bar inn mot Håkvikleira, og da det heldigvis var flo sjø styrte de opp i Håkvikelva og berget seg på denne måten, men da var uværet øket til orkan. Lars Kristian fortalte at hadde de vært ute på fjorden da, kunne de ikke ha berget livet i den åpne båten. Orkanen gikk snart over så den syntes å være av lokal art. En gang seinere da Lars Kristian traff Vårset-Ommund, sa denne til ham: «Det var heldig for deg at eg sov så lenge den dagen. Derfor slapp du så godt fram».

En mann fra gården Store-Ballaugen drev litt småhandel med reinlappene fra Sverige. Han solgte grakse som han blandet sjøvann i, og det samme gjorde han med brennevinet. Om melet saes det at han blandet kalk i det. Reinlappene oppdaget bedrageriet og ble meget sinte og svor hevn. Mannen hadde to barn, en gutt og en jente. Gutten omkom i Lofoten ved en ildebrann første året han var der. Rorbua brente ned om natta og gutten brente inne. Dattera, som nyss var blitt gift, døde på barselseng. Det saes at disse tragiske hendinger skyldtes de bedragne reinlapper fra Sverige som hadde tatt hevn for alt det sjøvannet som var blandet i graksen og brennevinet.

I 70-årene stod et stort bryllup på en gård i Ballangen. Der var mange gjester, og der var godt om mat og drikke som skikk var. Ut på kvelden da stemningen var på sitt høieste, kom en lapp ruslende til gårds. Han ba om brennevin, men ble i stedet vist på dør. Han forsøkte et par ganger til, men ble kastet på dør. Lappen var så sint at han gråt og han forbante både bryllupsgården og brudgommen. Han svor på at han ikke skulde få noen glede av bryllupet, og at brura ikke skulde bli gammel. Om det nu var lappens forbannelse eller annet uheld som inntraff, skal være usagt; men brura ble kort tid efter syk og døde. Lappens besvergelse stemte nøie med hendelsen så man hadde grunn til å tro at lappen kunne mere enn han burde.

De fleste har vel hørt om Balsgruva og om den onde Bal som misshandlet reinlappene. Han stal rein som han sprengte med malmkjøring inn fra fjellet og ned til smeltehytta ved Børsvarnsfossen. Sagnet beretter i flere versjoner om hvorledes de tok livet av den forhatte Bal, hvorefter de kastet igjen sjaktene. Dette at de tok livet av den onde Bal er vel fri fantasi, men at de kastet igjen sjaktene er trulig, for lappene var like redd bergmannen som de var redd den onde selv. De kastet som sagt igjen alle sjakter og gandet så at ingen siden skulde finne dem. Hvis man noen gang skal tro på lappens evne til å gande, så må det være i dette tilfelle; for i snart hundre år har lapper og nordmenn gjennemsøkt Ballangsfjellene på kryss og tvers uten å finne Balsgruven. Den er faktisk som sunket i jorda. Lappene hadde gjort godt arbeide da de gandet bort den rike balsgruva.

Gand-lappen var som nevnt en fryktet person men nordmennene hadde også sine midler til å borteliminere denne fare. Bl. annet trodde nordmennene at hvis man slo til lappen så at han blødde, så hadde gandbesvergelsen ingen makt, og det hendte også at når en lapp truet med gand fikk han seg et så kraftig slag over munnen at blodet fløt. Ja slik forteller min hjemmelsmann N. N. fra Ballangen.
